

KURULUŞUNUN İLK YILLARINDA KOCA RAGIP PAŞA KÜTÜPHANESİ

Doç. Dr. Sedit YÜKSEL
Ankara Üniversitesi D. T. C. F.

8 Nisan 1963, Koca Ragıp Paşa'nın 200. ölüm yıldönümüdür. Kudretli bir devlet adamı, değerli bir şair ve bilgin olan bu büyük insan Türk-lüğünü yüceltmeyi, Türk halkını bilgisizlikten kurtarmayı amaç edinmiş gerçek bir vatansever idi; aziz hâtırasını saygıyla anarız.

Koca Ragıp Paşa'nın bu yoldaki gayretlerinin müşahhas bir örneği de İstanbul'da kendi adını taşıyan halk kütüphanesidir. Biz bu yazımız-da kütüphanenin kuruluşunu, bunu takip eden yıllardaki durumunu, yerli ve yabancı kaynaklar üzerinde yaptığımız araştırma ve inceleme-lere dayanarak anlatmağa çalışacağız.

Ahmet Refik, Kütüphanenin (1) kuruluş tarihini, kaynak göstermek-sizin şu cümleler ile belirtiyor: «Koca Ragıp Paşa, Avrupa harb gaillele-riyle meşgul olduğu sırada, İstanbul'da hem siyasî müzakere'leri takip ediyor, hem de ilim ve marifet ile meşgul oluyordu. Vezir-i âzaman Kos-ka'da (evâil-i muharrem 1175 te) başlattığı kütüphanenin inşası hitam buldu. (15 Şaban 1176)». (2)

Bu hicrî tarihlerden ilkinin Milâdi karşılığı 1761 Ağustos başları, ikincisinin ise 1 Mart 1763 tür. Bu hesaba göre kütüphane inşaatı aşağı yukarı 19 ay sürmüş oluyor.

Toderini (3), bir tarih vermemekle beraber, inşaa işinin 2 yıl 4 ay

(1) Eski kaynaklarda «Ragıp Paşa» adının önünde «Koca» ünvanı bulun-mamaktadır. Sözü geçen kitapta ve daha sonraki eserlerde bu ünvanın kendi-sine ne zaman ve ne suretle verilmiş olduğunu gösterecek bir bilgiye raslaya-madık.

(2) Ahmet Refik: Âlimler ve sanatkârlar, İstanbul 1924, s. 406.

(3) İstanbul'da padişah nezdinde Venedik Balyosu olarak bulunan Augus-tin Garzoni'nin maiyyetinde 1781 Ekiminden 1786 yılına kadar beş sene kal-mış ve adı geçen balyosun oğluna öğretmenlik yapmıştır. Zamanın ilim mües-seselerini gezmiş, İstanbul'lu bilginlerle arkadaşlıklar kurmuş olan yazar Türk kütüphaneciliği ve Türk matbaacılığı tarihi ile uğraşmış meraklı bir İtalyan bilgini ve din adamıdır. XVIII. yüzyıl Türk kültür hayatını dikkate değer bir gayret ve vukuf ile inceleyen yazar «Türklerin literatürü üzerine» adlı üç ciltlik eserin sahibidir. Başlangıçta Grek ve Lâtin yazmaları, eski ve yeni Osman-

(28 ay) devam etmiş olduğunu bildiriyor (4). Kütüphaneyi, kuruluşundan 5-10 yıl sonra bizzat ziyaret etmiş olmasına rağmen, yazarın işaret ettiği sürenin, gerçeğe uymadığını görüyoruz; öbür kaynaklar da Ahmet Refik'in gösterdiği tarihleri doğruluyorlar.

Ahmet Refik, «Kütüphanenin binası yapılırken, kubbe çöktü, bu kaza halkça uğur telâkki edilmedi» (5) diyor. Gerçekten, bu âdeta bir şeâmet haberi olur; Paşa, inşaatın bitiş tarihinden 39 gün sonra, (8 Nisan 1763) vefat eder.

Ragıp Paşa zamanında İstanbul'da bulunmuş olup Türkler aleyhinde daima kin ve garaz dolu peşin hükümlerle hareket eden Baron de Tott da Paşa'nın kütüphanesinden şu sözlerle bahsetmektedir: «Ragıp Paşa - ki Türklerde aydın insanlara az raslanır - gerek cehaleti yıkmış olmak, gerekse gelecek kuşaklara, kültüre karşı duyduğu zevk ve sevgisinin canlı bir örneğini bırakmış olmak için, kendi parası ile, kubbeli büyük bir bina inşa ettirdi. Bu binada bir halk kütüphanesi meydana getirdi. Daha önce, İstanbul'da böyle bir kütüphane mevcut değildi. Toplamış olduğu 1000-1200 Arapça ve Farsça yazmayı bu müesseseye vakfetti.»

«Bir kütüphaneci (Hafız-ı kütüb) bu kitapların bakımları ve korunmaları ile görevlendirilmiştir. Halk belli saatlerde kütüphaneden faydalanabilir.» (6)

Toderini, Baron de Tott'un (7) bu satırlarını söz konusu ederek ona şiddetle çatıyor. Hususiyle, Koca Ragıp Paşa Kütüphanesinden önce İstanbul'da hiçbir halk kütüphanesi bulunmadığı görüşünü şiddetle reddediyor. Onun bu hususta hiçbir araştırma yapmamış, hiçbir kitap okumamış

lı sikkeleri, eski madalyonlar toplamakla uğraştığını anlatan yazar, çeşitli Türk tarihlerini okuduğunu ve İstanbul'da basılmış bir Türk gramerinden dilimiz hakkında bilgi edindiğini ifade ediyor. Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi hakkındaki malûmatı, sözü geçen eserin - «De la Littérature des Turcs, Paris 1789» - L'abbé de Cournant çevirisinden aldık.

(4) Aynı eser, C. II, s. 121.

(5) A. Refik, Âlimler ve Sanatkârlar, s. 406.

(6) Mémoire du Baron de Tott, Amsterdam 1784, C. I, s. 164.

(7) De la Littérature des Turcs, C. II, S. 33.

olduğunu belirten yazar, Osmanlılar tarafından İstanbul'da ilk kütüphanenin Fatih II. Mehmed'in saltanatı sırasında açılmış olduğunu; sonraları, cömert tabiatlı padişah, vezir ve aydınların bağışları sayesinde bu «barış süsleri» nin sayılarının gitgide artmış olduğunu ifade ediyor.

Toderini, zamanın İstanbul'unda anılmağa değer şu 13 umumî kütüphanenin ismini vermektedir:

1. Saray Kütüphanesi
2. Sultan Mehmet II Kütüphanesi (Fatih Kütüphanesi)
3. Ayasofya Kütüphanesi
4. Sultan Süleyman Kütüphanesi
5. Köprülü Mehmet (Paşa) Kütüphanesi
6. Valide Sultan Kütüphanesi
7. Şehit Ali Paşa Kütüphanesi
8. İbrahim Paşa Kütüphanesi
9. Âtîf Efendi Kütüphanesi
10. Sultan Bayezit Kütüphanesi
11. Sultan III. Osman Kütüphanesi
12. Ragıp Paşa Kütüphanesi
13. Sultan I. Abdülhamit Kütüphanesi

Yazar, Ragıp Paşa Kütüphanesini anlatırken, avlu içindeki okuldan da bir-iki satırla söz açıyor ve okul öğretmenlerinin günde 90 akça ücretle çalıştıklarını; onlara her yıl bir de bir kürk verildiğini söylüyor.

Yine onun anlattıklarına göre Kütüphanenin dört bekçisi vardır. Bekçilere de 60 ar akça gündelik ve her yıl yeni birer takım elbise verilmiş.

Toderini asıl kütüphane kısmının tasvirine, dış kapı üzerindeki kitabeyi zikretmekle giriyor: «وَفِيهَا كُتُبٌ قِيَمَةٌ» ibaresinin tercümesi (Burada kıymetli kitaplar vardır) ni veriyor. İkinci kapı üzerindeki diğer Arapça ve nihayet, Kütüphane'nin Vezir Ragıp Paşa'nın vakfı olduğunu belirten Türkçe kitabelerin meallerini verdikten sonra şunları söylüyor:

«Bu kütüphaneyi gezerken — öbürlerinin en zarifi ve en süslüsü olduğu için — büyük bir zevk duydum ve inceden inceye tetkik ettim. Dalgah, güzel mermer sütunların üzerine dayanan dört küçük kubbe ortasında, apaydınlık büyük bir kubbe yükseliyor. Duvarlar, kakma fayans kitabeler, ve kırmızı - beyazla resmedilmiş vazo ve çiçeklerle donatılmış.. Bunlar kütüphaneye pek hoş giden bir görünüş vermiş. Ortada, süslü şekilli ve yıldızlı pek yüksek demir parmaklıklarla çevre kuşatılmış yuvarlak büyük bir alda var; kitap dolapları bunun içinde bulunuyor. Cevizden mamul nakışlı camekânli gömme dolaplarda da sık mahfazala-

rının üzerinde ünvanı ve yazarının adı bulunan kitaplar görölüyor, Mahfaza, kendisini saran bir şeridin içinde bulunuyor, mâhirane denebilecek bir mekanizma ile, şerit çekilince kitap mahfazadan dışarı çıkıyor.»

«Kendisiyle konuştuğum kütüphaneci (Hafız-ı kütüb) pek nazik bir adamdı; bana katalogu ve en nadir yazmalardan birkaçını gösterdi. Mayıs ayında idik; vakit, öğleyi bir saat geçmişti. Kütüphanede yedisi kitap okumakla, ikisi istinsahla meşgul (dokuz) Türk vardı.» (8)

Toderini'ye göre, Ragıp Paşa Kütüphanesi'ndeki yazma sayısı 1173 tür ki, bu sayı Baron de Tott'un verdiği sayıyı aşağı-yukarı tutmaktadır.

Yine Toderini'ye göre, bu yazmalar, konuları bakımından 15 bölüme ayrılmıştır. Her bölümün adı ve ihtiva ettiği yazma sayısı birbir gösterilmektedir:

1. Tefsir	kitapları	76	cilt
2. Usul-i hadîs	»	10	»
3. Hadîs	»	126	»
4. İlâhiyat	»	115	»
5. Usul-i fıkıh	»	14	»
6. Fetâva	»	156	»
7. Bedî, beyan ve maanî	»	46	»
8. Sarf ü nahv	»	9	»
9. Lûgat	»	49	»
10. Hikmet, mantık, hey'et, hendese ve cebir	»	111	»
11. Tasavvuf	»	49	»
12. Tıp	»	22	»
13. Tarih ve seyahat	»	79	»
14. Edebiyat	»	146	»
15. Esmâ-i hüsnâ	»	25	»

Eserde, tıp kitapları münasebetiyle şu satırlar yer almaktadır: «Türkler Avrupa tıbbı hakkında geniş bilgiye sahipler. Ragıp Paşa Kütüphanesi'ni ziyaretimde «firenk (Avrupalı)» doktorların eserlerinden bazı çeviriler görmek istedim. Pek nazik bir insan olan hafız-ı kütüb bana İngiliz Dr. Sydenham'ın Arapça'ya çevrilmiş eserini getirdi.» (9)

Yazar, yukarıda adları geçen kütüphaneler hakkında da kendi gözlemlerine dayanan dikkate değer bilgiler vermektedir. Türk kütüphanecilik tarihine çeşitli yönlerden ışık tutacak nitelikte olduğunu sandığımız bu yazılara eğilmenin yerinde bir hareket olacağı kanısındayız.

(8) Aynı eser, C. II, s. 124.

(9) Sydenham (1624 - 1689), ünlü İngiliz hekim, Kınakına ve afyon ruhu (laudanum) tıpta ilk defa onun tarafından kullanılmıştır.